

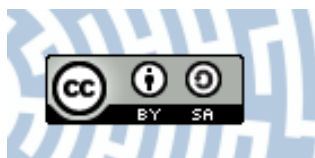

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Francuski symfonizm w polskim budownictwie organowym

Author: Łukasz Steczek

Citation style: Steczek Łukasz. (2020). Francuski symfonizm w polskim budownictwie organowym. "Studia Pastoralne" (2020), nr 16, s. 245-269.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Lukasz Steczek
Uniwersytet Śląski

FRANCUSKI SYMFONIZM W POLSKIM BUDOWNICTWIE ORGANOWYM

WSTĘP

Organy to instrument kojarzący się przede wszystkim z liturgią Kościoła Zachodniego. Zostały one dopuszczone do ubogacania świętych obrzędów w VII w. przez papieża Witaliana I¹. Soborowa Konstytucja o liturgii świętej *Sacro-sanctum Concilium* mówi: „W Kościele łacińskim należy mieć w wielkim poszanowaniu organy piszczałkowe jako tradycyjny instrument muzyczny, którego brzmienie ceremoniom kościelnym dodaje majestatu, a umysły wiernych podnosi do Boga i spraw niebieskich”². Ważna rola tego instrumentu zaowocowała obszerną spuścizną utworów organowych. Dzięki ludzkiemu geniuszowi budownictwo organowe rozwijało się wieloetapowo, stąd obfita różnorodność organów piszczałkowych.

Tradycja budowania organów w Polsce jest długa i bogata. Zwłaszcza w okresie I Rzeczypospolitej polskie społeczeństwo dbało o organowe wyposażenie świątyń, o czym świadczą organy w Olkuszu, Leżajsku czy w Jędrzejowie³. Niestety, okres II wojny światowej spowodował gwałtowne zmniejszenie

---

¹ *Organy*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1127.

² Konstytucja o liturgii świętej *Sacro-sanctum concilium*, nr 120, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968, s. 67.

³ M. Urbańczyk, *Ochrona i konserwacja organów zabytkowych na tle rozwoju sztuki*

liczby instrumentów organowych. Natomiast powojenna sytuacja polityczna i gospodarcza nie sprzyjała budownictwu organowemu. Gdy w tym czasie w zachodniej Europie budowa organów była bardzo zaawansowana, polscy organmistrzowie zmuszeni byli do używania materiałów słabej jakości, przestarzałej traktury pneumatycznej lub elektro-pneumatycznej. Przełom w tej dziedzinie dokonał się w latach 70. XX w. Zaczęto powracać do sprawdzonych rozwiązań epok minionych⁴.

Od kilkunastu lat można na terenie Polski zaobserwować tendencję do budowy organów w stylistyce symfonicznej nawiązującej częściej do wzorców francuskich niż do niemieckich. Takie instrumenty powstają już nie tylko w salach koncertowych czy filharmoniach, ale również w polskich świątyniach. Warto zaznaczyć, że budowane są one przez polskie, a nie zagraniczne, firmy organmistrzowskie⁵. W polskich kościołach znajdują się organy, które w całości utrzymano w estetyce francuskiego symfonizmu, bądź takie, które w pewnej części nawiązują do powyższej estetyki⁶.

Niniejszy artykuł uzupełnia stan badań na temat polskiego budownictwa organowego w estetyce symfonizmu francuskiego. W literaturze polskojęzycznej istnieje encyklopedyczna wiedza na temat omawianej stylistyki w ujęciu europejskim. Z kolei niektóre opisane poniżej organy zostały przedstawione w publikacjach naukowych między innymi Michała Szostaka i Wojciecha Szczerby. W artykule zostanie ukazana krótka geneza nurtu symfonicznego w budownictwie organowym. Następnie przedstawione będą niektóre organy w stylistyce francuskiego symfonizmu oraz organy reprezentujące tylko po części ten nurt – ich historia, charakterystyka dotycząca kwestii technicznych oraz brzmieniowych, dyspozycje głosowe. Są to instrumenty zbudowane przez polskie firmy organmistrzowskie wyłącznie dla polskich świątyń rzymskokatolickich. Na podstawie opisów nastąpi próba ukazania francuskich cech omawianych organów.

---

organmistrzowskiej, Katowice 2011², s. 46, 49, 83.

⁴ K. Bieńko, *Działalność organmistrzowska Włodzimierza Truszczyńskiego*, „Seminare” 34(2013), s. 368-369.

⁵ Czymś naturalnym jest stawianie w salach koncertowych i filharmoniach organów głównie przez firmy zagraniczne. Przykładem mogą być organy symfoniczne w Warszawie i Łodzi. Oba te instrumenty odwołują się po części do symfonizmu francuskiego. Zob. M. Markuszewski, *Warszawa. Filharmonia Narodowa*, http://www.organy.pro/instrumenty.php?instr_id=282 [dostęp: 08.11.2019]; D. Strządała, *Filharmonia Łódzka im. Artura Rubinsteina – organy symfoniczne. Łódź (łódzkie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/1601-Lodz-Filharmonia-Lodzka-im-Artura-Rubinsteina-organy-symfoniczne> [dostęp: 08.11.2019].

⁶ Są to tak zwane organy uniwersalne, posiadające sekcje brzmieniowe lub poszczególne głosy nawiązujące do konkretnych stylów, na przykład barokowego i romantycznego. Takie duże możliwości pozwalają na wykonywanie utworów organowych wszystkich epok. Zob. M. Urbańczyk, *Ochrona i konserwacja...*, s. 91, 93.

1. SYMFONIZM W BUDOWNICTWIE ORGANOWYM

Dziewiętnastowieczna epoka romantyzmu to czas głębokich przemian w wielu dziedzinach życia, w tym także w muzyce. Zapoczątkowano konstruowanie nowych instrumentów lub udoskonalanie starszych. W ten sposób zaczął się proces rozszerzania wolumenu brzmieniowego zespołów muzycznych. Fakt ten spowodował stworzenie orkiestry symfonicznej o dużym składzie i potężnym brzmieniu⁷. Sama symfonia to forma muzyczna. Na początku pełniła ona funkcję uwertury (instrumentalnego wstępu) do opery, ale już w I połowie XVIII w. stała się samodzielnym utworem składającym się z kilku części. Dopiero jednak kompozytorzy romantyczni uczynili z symfonii rozbudowaną formę trwającą czasami ponad godzinę⁸. Wielkie dzieła symfoniczne, między innymi Ludwiga van Beethovena, Josefa Antona Brucknera czy Gustava Mahlera, są owocem tej muzycznej rewolucji⁹.

Również budownictwo organowe XIX w. nie było obojętne wobec idei nurtu symfonicznego. Warstwa brzmieniowa organów, podobnie jak zespołów instrumentalnych, uległa przeobrażeniom i powiększaniu możliwości muzycznych. Odtąd organy stały się instrumentem mającym naśladować wielką orkiestrę symfoniczną. Wynaleziono wiele nowych głosów imitujących instrumenty orkiestrowe, jak na przykład klarnety, oboje, celesty i harfy. W dyspozycjach głosowych zaczęły dominować głosy smyczkowe, będące odzwierciedleniem dźwięku skrzypiec czy wiolonczel¹⁰. W ten sposób zaznaczono ich symfoniczny charakter. Do tego rozwoju przyczyniła się postępująca sekularyzacja przełomu XVIII i XIX w. Muzyka organowa straciła liturgiczne znaczenie w Kościele. Instrumenty organowe zaczęły spełniać funkcję czysto koncertową. Zapoczątkowano ich budowę w salach koncertowych oraz w filharmoniach¹¹.

Pierwszy postulat dotyczący skonstruowania organów naśladowujących orkiestrę sięga XVIII w. i został sformułowany przez Justina Heinricha Knechta. Już w tamtym czasie powstało wiele nowatorskich głosów, między innymi *Aeolina*, *Flet podwójny*, *Vox coelestis*, *Progressio harmonica*¹².

---

⁷ M. Wade-Matthews, W. Thompson, *Encyklopedia muzyki. Ilustrowana księga instrumentów muzycznych i wielkich kompozytorów*, tłum. B. Orłowska, G. Siwek, Warszawa 2007, s. 260.

⁸ J. Zabża, *Symfonia*, w: *Encyklopedia muzyki*, red. A. Chodkowski, Warszawa 1995, s. 862.

⁹ Przykładem powiększania składu orkiestr jest VIII Symfonia Gustava Mahlera, która nosi przydomek *Symfonii tysiąca*, ze względu na bardzo dużą liczbę wykonawców. Zob. J. Zabża, *Symfonia*, s. 862.

¹⁰ M. Pietkiewicz, *Kilka uwag o budownictwie organowym w Polsce*, „Ruch Muzyczny” 13(1968), s. 3-5.

¹¹ J. Smykowska, *Muzyka organowa ks. dr. Józefa Surzyńskiego (1851-1919). Analiza, interpretacja, wartości estetyczne*, Poznań 2006, s. 105-106.

¹² R. Perucki, *Niemieckie organy romantyczne – estetyka brzmienia, zagadnienia rejestracji oraz problemy wykonawcze*, w: *Organy i muzyka organowa*, t. 15, red. D. Szlagowska, Gdańsk 2014, s. 142.

Kolejny krok zmierzający w kierunku stworzenia organów romantyczno-symfonicznych został zrobiony w 1800 r. Przyczyniła się do niego reforma Georga Josepha Voglera, niemieckiego organmistrza, teoretyka i kompozytora. Dokonał on zmiany warstwy brzmieniowej organów, otwierając drzwi estetyce romantycznej w branży organmistrzowskiej¹³. Dotychczasowe organy barokowe wyróżniały się wysokim i ostrym brzmieniem, dzięki dużej liczbie głosów wysokostopowych oraz miksatur. Nie posiadały także żadnych urządzeń dodatkowych ułatwiających grę, jak na przykład żaluzja, *crescendo*. Vogler wprowadził większą liczbę rejestrów 16' i 8', jednocześnie redukując miksatury i głosy wysokostopowe. Dźwięk organów stał się niższy i bardziej potężny. Reforma Voglera dążyła do stosowania urządzeń: żaluzji i *crescenda*¹⁴.

Nurt symfoniczny w budownictwie organowym różnił się w zależności od danego kraju. Różnice te dotyczyły głównie odmiennych rozwiązań technicznych, intonacji konkretnych głosów czy dyspozycji głosowych. W dziedzinie symfonizmu organowego prym wiodły takie kraje europejskie jak: Anglia, Niemcy i Francja. W XIX-wiecznej Anglii budownictwo monumentalnych organów reprezentował Henry Willis. Jego instrumenty posiadały indywidualny charakter, niezależny od wzorców stosowanych w innych krajach Europy¹⁵.

Niemiecki symfonizm organowy został zapoczątkowany w 1833 r.¹⁶ Niemieckie organy romantyczno-symfoniczne cechowały udoskonalenia natury technicznej, kosztem zaniedbania walorów artystycznych. Liczyła się siła instrumentu, a nie jakość brzmienia. Choć niektórzy organmistrzowie stosowali jeszcze trakturę mechaniczną, szybko nastała moda na trakturę gry i rejestrów pneumatyczną lub elektro-pneumatyczną. Dzięki temu gra na organach stała się lżejsza. Wadą tego typu traktur był brak bezpośredniego kontaktu grającego z instrumentem. Rozpoczęto produkcję nowoczesnych stołów gry, pełnych urządzeń dodatkowych, takich jak wolne kombinacje, skrzynia ekspresyjna (*Schwellwerk*) i wałek *crescendo*. Stoły gry, pełne tych dodatkowych przyrządów, stały się skomplikowane w obsłudze¹⁷.

Pełne brzmienie organów niemieckich opiera się na głosach zasadniczych, a nie językowych. Wiele tych rejestrów, takich jak *Vox coelestis* czy *Unda maris*, wyróżnia łagodna intonacja, a co za tym idzie delikatność dźwięków. Również głosy językowe posiadają cichszą intonację (wyjątek stanowią rejestry językowe o podwyższonym ciśnieniu z przełomu XIX i XX w., które były dynamiczne i bardziej wyraziste w swoim brzmieniu). Szafa ekspresyjna (*Schwellwerk*)

¹³ M. Urbańczyk, *Ochrona i konserwacja...*, s. 52.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, s. 55-56.

¹⁶ W 1833 r. organmistrz Eberhard Friedrich Walcker ukończył wielkie organy kościoła pw. św. Pawła (*Paulskirche*) we Frankfurcie nad Menem. Był to instrument, który reprezentował w pełni estetykę romantyczną (symfoniczną). Zob. R. Perucki, *Niemieckie organy romantyczne...*, s. 142.

¹⁷ K. Zieliński, *O organach niemieckich i francuskich*, „Muzyka Kościelna” 5(1927), s. 101-102.

służyła w niemieckiej muzyce organowej epoki romantyzmu jedynie wyrażaniu emocji¹⁸.

Wśród twórców niemieckich organów romantycznych można wymienić między innymi: Friedricha Ladegasta (Weißenfels), Wilhelma Sauera (Frankfurt nad Odrą), Carla Augusta Bucholza (Berlin), Bruna Goebela (Królewiec) oraz Paula Berschdorfa (Nysa)¹⁹.

Symfonicizm organowy we Francji reprezentowało wiele firm organmistrzowskich, jednak największy wpływ na budownictwo organów romantyczno-symfonicznych miał wybitny francuski organmistrz Aristide Cavallé-Coll²⁰. Jego najśłynniejsze organy znajdują się w opactwie St-Quen w Rouen oraz w katedrze St-Sernin w Tuluzie, jednak największe jego dzieła powstały w świątyniach paryskich: w kościele St-Sulpice oraz w katedrze Notre-Dame²¹.

Aristide Cavallé-Coll w swojej działalności nawiązywał do rozwiązań tradycyjnych, ale wprowadzał też różne nowatorskie pomysły. Zachowywał i wykorzystywał często XVII- i XVIII-wieczne szafy organowe oraz stare głosy tych instrumentów²². Do tradycji odnosił się także poprzez używanie traktury mechanicznej i wiatrownic klapowo-zasuowych²³. Jako pierwszy w historii budownictwa organowego zastosował dźwignię Barkera. Miało to miejsce w 1841 r. w bazylice St-Denis pod Paryżem²⁴.

¹⁸ R. Perucki, *Niemieckie organy romantyczne...*, s. 147, 151, 153.

¹⁹ Tamże, s. 144, 145.

²⁰ Aristide Cavallé-Coll (1811–1899) – najwybitniejszy organmistrz francuski XIX w. Do Paryża przybył w 1830 r., w celu doskonalenia się w sztuce organmistrzowskiej. W tym mieście założył i prowadził zakład organmistrzowski. W 1841 r. ukończył swoje pierwsze organy znacznych rozmiarów w bazylice St-Denis pod Paryżem. Były to pierwsze organy w stylistyce symfonicznej francuskiego. Jego firma budowała nie tylko na terenie Francji, ale również w innych krajach europejskich (na przykład w Moskwie dla Konserwatorium Muzycznego) i na całym świecie (Chiny, państwa Ameryki Południowej). Wniósł wiele w rozwój organmistrzostwa przez wynalezienie nowych głosów i wprowadzenie ulepszeń technicznych. Napisał także kilka traktatów teoretycznych na temat budowy organów. Zob. B. Krzyżaniak, *Cavallé-Coll Aristide*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM, CD, Część biograficzna*, t. 2, red. E. Dziębowska, Kraków 1984, s. 52; Warsztat Cavaille-Colla był na początku swego istnienia manufakturą, a w późniejszym czasie przeobraził się w fabrykę pod szyldem Maison Cavallé-Coll. Zob. J. Gołos, *Organoznawstwo historyczne*, Warszawa 2004, s. 78.

²¹ Najważniejszy życiowy projekt Cavallé-Colla nigdy nie został zrealizowany. Miały nim być organy dla Bazyliki św. Piotra w Watykanie o 159 głosach. Szkic instrumentu, ukończony w 1875 r., uzyskał aprobatę papieży: Piusa IX i Leona XIII. Zob. *Rozmaitości. Bazylika św. Piotra w Rzymie*, „Muzyka Kościelna” 6(1892), s. 47-48.

²² J. Gołos, *Organoznawstwo...*, s. 78.

²³ Wyjątkiem jest drugi okres działalności zakładu Cavaille-Colla (po śmierci organmistrza), w pierwszym trzydziestolecu XX w. Fabryka Maison Cavallé-Coll budowała już organy wyposażone w trakturę elektro-pneumatyczną. Zob. *Wiadomości bieżące. Cavallé-Coll*, „Muzyka Kościelna” 5-6(1926), s. 100.

²⁴ Dźwignia Barkera to urządzenie pneumatyczne wynalezione w 1830 r. przez Anglika Charlesa Spackmana Barkera. Ma ono na celu umożliwić lżejszą grę na organach o trakturze mechanicznej, ponieważ cechą tego rodzaju traktury jest duży opór naciskanego klawisza. To utrudnienie dotyczyło

Francuskie organy symfoniczne zostały udoskonalone pod względem artystycznym. Mniej ważna była kwestia techniczna. W intonacji tych instrumentów położono nacisk głównie na zespół brzmienia. Rola wałka crescendowego, inaczej niż w Niemczech, stała się znikoma. Było to nawiązanie do starej tradycji budownictwa organowego²⁵.

Narastanie brzmienia w organach francuskich odbywa się wolniej niż w niemieckich. Pozwala to grającemu na wykorzystanie własnych pomysłów. Francuskie stoły gry z XIX w. wyposażone są w specjalne nożne dźwignie. Pełnią one funkcję łączników między manualami i włącznikami wolnych kombinacji (brak przycisków ręcznych). Uruchamianie tych pedałów włącza poszczególne części organów. W ten sposób narasta brzmienie instrumentu. Stanowi to alternatywę dla niemieckiego wałka crescendowego. Konstrukcja manualów i klawiatury nożnej jest bardziej wyrafinowana. Charakteryzuje się wygodniejszymi klawiszami²⁶. Szafa ekspresyjna (*Récit expressif*) służy nie tylko do wyrażania emocji, ale również do kształtowania linii melodycznej²⁷.

Dźwięk francuskich organów symfonicznych charakteryzuje duża spoiwość i jednolitość. Różni się on od dźwięku niemieckich organów o charakterze symfonicznym. W dyspozycji głosowej dominuje większa liczba mikstur (ale o miękkiej intonacji) oraz rejestrów językowych²⁸. Mniejszą rolę pełnią głosy wargowe, toteż nie są zbyt wyeksponowane (dotyczy to zwłaszcza głosów fletowych). Dominują głosy językowe. Duża ich liczba znajduje się zwłaszcza w szafie ekspresyjnej (*Récit expressif*)²⁹. Rejestry francuskich organów symfonicznych są głośniej intonowane od głosów produkowanych przez niemieckie zakłady organmistrzowskie, na przykład rejestr *Voix céleste*. Dzięki temu brzmienie organów jest bardziej wyraziste. Instrumenty francuskie posiadają rejestry językowe, które często są przedęte. Niektóre głosy z rodziny językowych zasilane są przez powietrze o podwyższonym ciśnieniu, co wpływa mocno na dynamikę dźwięku, między innymi rejestr *Clairon 4'*. Innymi typowo francuskimi głosami językowymi są *Hautbois 8'* (Obój francuski) i *Trompette harmonique 8'* (Trąbka harmoniczna)³⁰. Oryginalną grupę głosową, typową dla francuskich organów symfonicznych (obok

---

zwłaszcza organów o dużych rozmiarach i przy połączonych manualach. Dzięki dźwigni Barkera granie na wielkich instrumentach organowych stało się prostsze, a sama gra lżejsza również przy połączonych manualach. Przyrząd ten pozwala organiście wpływać bezpośrednio na kształtowanie wydobywanego dźwięku (pozostałe rodzaje traktur, na przykład pneumatyczna czy elektryczno-pneumatyczna, nie dają takiej możliwości). To ułatwienie wpłynęło na rozkwit wśród organistów wirtuozerii w duchu epoki romantyzmu. Zob. M. Urbańczyk, *Ochrona i konserwacja...*, s. 152, 155.

²⁵ K. Zieliński, *O organach...*, s. 102-103.

²⁶ Tamże.

²⁷ R. Perucki, *Niemieckie organy romantyczne...*, s. 153.

²⁸ K. Zieliński, *O organach...*, s. 102.

²⁹ J. Kukla, *Projektowanie dyspozycji organów z uwzględnieniem wymogów dzieł muzyki organowej*, w: *Organy i muzyka organowa*, t. 9, red. J. Krassowski, Gdańsk 1994, s. 164.

³⁰ R. Perucki, *Niemieckie organy romantyczne...*, s. 145, 147, 151, 154.

przedętych rejestrów językowych), stanowią przedęte flety zwane harmonicznymi lub oktaważącymi, których przykładem może być *Flûte octaviant*³¹. Oba rodzaje (przedęte rejestry językowe i fletowe) są wynalazkiem Cavaillé-Colla i stosuje się je we współczesnym budownictwie organowym.

Francuski symfonizm organowy przyczynił się w dziedzinie organmistrzowskiej do rozwoju muzyki organowej. We Francji wielu kompozytorów, inspirując się organami Cavaillé-Colla, zaczęło komponować symfonie organowe lub inne dzieła symfoniczne na ten instrument (Cesar Franck, Louis Vierne, Charles-Marie Widor i Alexandre Guilmant)³². W XX w. język muzyczny przekształcił się diametralnie. A wszystko to przez możliwość wykorzystywania organów na sposób wielkiej orkiestry symfonicznej (do kompozytorów awangardowych można zaliczyć: Oliviera Messiaena, Jeana Langlaisa i Jeana Guillou).

2. ORGANY W STYLU FRANCUSKIEGO SYMFONIZMU W POLSCE

Na terenie Polski w II połowie XIX w. oraz w XX w. budownictwo organowe opierało się głównie na stylistyce romantyzmu (symfonizmu) niemieckiego. Do dzisiaj zachowało się wiele takich instrumentów, w tym również wykonanych w rodzimych zakładach organmistrzowskich³³. Wyjątek stanowi katedra Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Poznaniu. Od 1931 r. świątynia ta posiadała wielkie organy wybudowane przez kolejną generację paryskiej firmy Cavaillé-Coll³⁴. Był to jedyny w Polsce instrument wykonany przez tamtejszy zakład w ciągu całej historii polskiego budownictwa organowego. Jednocześnie organy poznańskie reprezentowały w pełni nurt francuskiego symfonizmu organowego, co stanowiło wyjątek w przedwojennej Polsce. Pełne optymizmu wzmianki w prasie budziły nowe nadzieje wobec francuskich organów w Poznaniu – dawały one na przykład

---

³¹ Brzmienie tych głosów charakteryzuje jasność, a jednocześnie miękkość i delikatność, co przypomina flet orkiestrowy. Ten efekt powoduje podwójna długość piszczałki oraz niewielki otwór (lub dwa otwory) w połowie długości jej korpusu. Na skutek tych zabiegów dźwięk takich piszczałek jest o oktawę wyższy względem właściwych ich długości. Zob. K. Zieliński, *Instrumenty muzyczne na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, „Muzyka Kościelna” 9(1929), s. 138.

³² G. Mizgalski, *Organy*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej*, red. tenże, Poznań 1959, s. 346.

³³ Przyłączenie dawnych ziem niemieckich – Pomorza, Dolnego Śląska i Warmii – do Polski po II wojnie światowej spowodowało wzrost w kraju liczby organów firm niemieckich, takich jak: Schlag und Söhne, Sauer, Goebel, Grüneberg.

³⁴ Uroczystość poświęcenia organów wraz z koncertem inauguracyjnym miała miejsce 10 czerwca 1931 r. Sam instrument wyposażony był już w trakturę elektryczno-pneumatyczną, nowoczesny stół gry i urządzenia pomocnicze. Liczba wszystkich głosów wynosiła 73. Organista miał do dyspozycji cztery manualy i klawiaturę nożną. Zagłada jedynych organów Cavaillé-Colla w Polsce nastąpiła pod koniec II wojny światowej. Zob. J. Smykowska, *Muzyka organowa...*, s. 126-128.

możliwość dokształcania polskich organmistrzów w dziedzinie nowych kierunków³⁵. Przepowiadano ważną misję tego instrumentu. Ostatecznie monumentalne dzieło firmy Cavaillé-Coll w Poznaniu służyło liturgii, koncertowaniu oraz dokształcaniu organistów i organmistrzów tylko przez kilkanaście lat³⁶.

Sama działalność Cavaillé-Colla była znana w Polsce już od czasów zaborów. Kilku polskich organmistrzów miało okazję kształcić się u jego boku w Paryżu, między innymi działający w Warszawie Adam Andrzej (1856-1911) i Edward (1866-1900) Blombergowie – synowie znanego warszawskiego organmistrza Leopolda Blomberga (1831-1900)³⁷. Najbardziej znanym polskim uczniem Cavaillé-Colla był organmistrz Jan Śliwiński (1844-1903), który prowadził swój warsztat we Lwowie. Wymienieni twórcy posiadali odpowiednią wiedzę na temat francuskiego budownictwa organowego, choć ich instrumenty nie wyróżniały się wielkością ani dużymi możliwościami brzmieniowymi³⁸.

Okres ostatnich kilkunastu lat zaowocował budową wielu francuskich organów symfonicznych w kościołach na terenie Polski. To stosunkowo młoda tendencja. Wśród polskich firm organmistrzowskich prym w tej dziedzinie wiodą Zych – Zakłady Organowe z Wołomina. Mają one w swoim dorobku niemałą liczbę takich instrumentów, na przykład w Skawinie (27 głosów) i w Warszawie-Tarchominie (26 głosów). Oba te instrumenty są porównywalnej wielkości i wyposażone są w dwa manualy i klawiaturę nożną. Nieco większe organy w tej stylistyce posiada Parafia Matki Bożej Ostrobramskiej w Krakowie-Wieczystej (41 głosów). Mają one trzy manualy i klawiaturę nożną³⁹. Na szczególną uwagę zasługuje kilka instrumentów zbudowanych w nurcie francuskiego symfonizmu organowego:

2.1. Tarnów – Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa

Według wybitnych koncertujących organistów organy firmy Zych w Tarnowie są najlepszym instrumentem w całości utrzymanym w estetyce XIX-wiecznego

³⁵ Kazimierz Zieliński pisze, że organy Cavaillé-Colla w Katedrze Poznańskiej będą mogły służyć „jako świetny materiał do studiów dla naszych organmistrzów, wzorujących się dotąd na mistrzach niemieckich, tak odmiennie pracujących od francuskich”. Zob. K. Zieliński, *Instrumenty muzyczne na Powszechnej Wystawie...*, s. 141.

³⁶ Ksiądz Gieburowski wzmiankuje o kulturalnej misji poznańskich organów. Zapowiada, iż „może sprowadzą nową epokę w historii polskiego budownictwa organowego”. Zob. W. Gieburowski, *Katedra Poznańska otrzymała nowe organy*, „Muzyka Kościelna” 9(1931), s. 104; Ten nowy okres miał naśladować sytuację we Francji (w Paryżu): „Tak samo jak organy w St Sulpice czy w Notre Dame stały się kiedyś i są do dziś dnia przedmiotem nie tylko zachwyty, ale także studium i nauki [...] organistów i organmistrzów wszystkich krajów, tak nowe organy w Katedrze Poznańskiej tę samą rolę odegrać mogą i powinny w stosunku do kultury organmistrzostwa w Polsce”. Zob. tamże, s. 105.

³⁷ B. Vogel, *Blomberg*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM, ab suplement, Część biograficzna*, red. E. Dziębowska, Kraków 1998, s. 58.

³⁸ B. Krzyżaniak, *Cavaillé-Coll Aristide...*, s. 52.

³⁹ *Katalog okolicznościowy organów firmy „Zych Zakłady Organowe” 2017* (b.m.r.w.), s. 10, 12, 22.

symfonizmu organowego na terenie Polski. Jego błogosławieństwa dokonał 26 listopada 2016 r. biskup tarnowski Andrzej Jęz⁴⁰.

Większość zastosowanych przy ich budowie rozwiązań technicznych i brzmieniowych nawiązuje do twórczości Cavaillé-Colla. Odwzorowanie dotyczy szaty zewnętrznej – prospektu oraz wyglądu stołu gry. Do francuskich rozwiązań należy system zasilania powietrzem i lokalizacja poszczególnych sekcji brzmieniowych (sekcję manuału III ulokowano w szafie ekspresyjnej, której otwieranie i zamykanie w czasie gry umożliwia zmiany dynamiczne)⁴¹. W tym instrumencie zastosowano mechaniczną trakturę gry. Przykład zastosowania nowszych technik stanowią: traktura rejestrów oraz połączenia między sekcjami. Oba te mechanizmy są sterowane elektrycznie (poza uruchamianym mechanicznie połączeniem manuału II z pedałem)⁴².

Tarnowskie organy wyposażone są w 45 głosów rozłożonych na trzy manuały i klawiaturę nożną. Rejestry te są umieszczone w czterech sekcjach: Manuał I – *Grand Orgue* (sekcja główna), Manuał II – *Positif* (pozytyw), Manuał III – *Récit expressif* (szafa ekspresyjna) i Pedał. Jeśli chodzi o warstwę brzmieniową, to dyspozycja głosowa również stanowi kopię francuskich organów symfonicznych. Podobieństwo odnosi się do nazewnictwa w języku francuskim (także nazw poszczególnych sekcji brzmieniowych), konstrukcji piszczałek wraz z przebiegiem ich menzur, czy choćby do dużej palety głosów językowych (zwłaszcza w sekcji manuału III). Ich łączna liczba wynosi 11. Wśród nich warte uwagi są między innymi: *Clairon 4'*, *Trompette harmonique 8'*, *Clairon harmonique 4'*. Natomiast brakuje rejestru językowego 32' w sekcji nożnej. Inną charakterystyczną dla Cavaillé-Colla grupą głosową są przedęte flety harmoniczne, takie jak: *Flûte harmonique 8'*, *Flûte octaviante 4'*. Przewaga głosów ośmiostopowych oraz istnienie kilku głosów szesnastostopowych w sekcji manuału I i manuału II – to cecha typowa dla XIX-wiecznego budownictwa organowego w Europie⁴³.

Dyspozycja organów⁴⁴:

Manual I (Grand Orgue)	Manual II (Positif)	Manual III (Récit expressif)	Pedał
Montre 16'	Bourdon 16'	Flûte traversière 8'	Soubasse 32'
Montre 8'	Montre 8'	Cor de nuit 8'	Flûte 16'
Flûte harmonique 8'	Salicjonal 8'	Viole de gamba 8'	Soubasse 16'

⁴⁰ *O jedne z najlepszych organów w Polsce*, „Hosanna” 2(2017), s. 3.

⁴¹ W. Szczerba, *Historia organów w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2(2014), s. 143.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

Manual I (Grand Orgue)	Manual II (Positif)	Manual III (Récit expressif)	Pedal
Gambe 8'	Flûte à cheminée 8'	Voix céleste 8'	Flûte 8'
Bourdon 8'	Prestant 4'	Flûte octaviane 4'	Violoncelle 8'
Prestant 4'	Flûte douce 4'	Nasard harmonique 2 2/3'	Flûte 4'
Doublette 2'	Nasard 2 2/3'	Octavin 2'	Bombarde 16'
Cornet (od f)	Quarte de nasard 2'	Plein jeu harmonique 3x-6x	Trompette 8'
Fourniture 5x	Tierce 1 3/5'	Cornet (od f)	Clairon 4'
Trompette 8'	Plein jeu 4x	Bombarde 16'	
Clairon 4'	Cromorne 8'	Trompette harmonique 8'	
		Hautbois 8'	
		Voix humaine 8'	
		Clairon harmonique 4'	

Połączenia : II/I, III/I, III/II, I/P, II/P, III/P, Sub I, Sub III, Sub III/I, Sub III/II, Super III/I.

Registry zbiorowe: Tutti.

Urządzenia dodatkowe: tremolo manuału II, tremolo manuału III, Setzer, Crescendo, żaluzja manuału III, wyłącznik głosów językowych.

2.2. Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach

Instrument w bazylice słynnego sanktuarium jest jednym z większych francuskich organów symfonicznych wybudowanych w ostatnich latach przez firmę Zych. Uroczystość błogosławieństwa odbyła się 19 sierpnia 2018 r. Ceremonii przewodniczył arcybiskup metropolita krakowski Marek Jędraszewski.

Szafa organowa składa się z dwóch olbrzymich części i nawiązuje do rozwiązań współczesnych. Nawiązaniem do tradycji francuskiej jest stół gry, który swoim wyglądem przypomina kontuury produkowane przez Cavallé-Colla. Ten element utrzymany jest w kolorze białym, a całość dopełniają wyciągi rejestrowe z nazwami głosów w języku francuskim i niemieckim. Współczesną metodą została rozwiązana problematyka traktur gry i rejestrów, bowiem są one sterowane elektrycznie, a nie mechanicznie⁴⁵.

Instrument łagiewnicki składa się z 4 manuałów i klawiatury nożnej. Do dyspozycji grającego są 73 głosy. To organy już znacznych rozmiarów, a co za tym idzie – większych możliwości brzmieniowych i barwowych. Do francuskiego budownictwa organowego nawiązują sekcje brzmieniowe: Manual I – *Grand Orgue*, Manual II – *Positif*, Manual III – *Récit*, Manual IV – *Orchestral* oraz

⁴⁵ *Katalog okolicznościowy organów...*, s. 9.

nieprzyporządkowana do określonego manuału sekcja *Solo*. Mocną podstawę dźwięku organów zapewnia obfita ilość rejestrów w sekcji nożnej. Łącznie jest sześć sekcji brzmieniowych. Piszczalki manuału III i IV znajdują się w szafie ekspresyjnej (żaluzji). W dyspozycji głosowej uwagę zwraca 13 rejestrów językowych (32', 16', 8', 4'). Zgodnie z francuską tendencją największa ich ilość znajduje się w manuale III (*Récit*). Językową podstawę basową stanowi *Bombarde* 32', najniższy rejestr w organach (w sekcji pedałowej), który charakteryzuje się niskim, masywnym brzmieniem. Zwłaszcza podczas gry w *Tutti* głos ten potęguje majestatyczne brzmienie organów. Występują przedęte flety harmoniczne (*Flûte harmonique* 8', *Flûte octaviante* 4'), rejestr *Voix céleste* 8', a także różne mikstury francuskie (*Fourniture* 4-5x, *Cymbale* 4x, *Plein Jeu* 4x)⁴⁶. Całość dopełniają głosy o podwyższonym ciśnieniu znajdujące się w sekcji *Solo*⁴⁷

Dyspozycja⁴⁸:

Manual I (Grand Orgue)	Manual II (Positif)	Manual III (Récit)	Manual IV (Orchestral)	Solo	Pedal
Montre 16'	Prinzipal 8'	Quintaton 16'	Salicional 16'	Grand Diapason 8'	Soubbasse 32'
Bourdon 16'	Salicional 8'	Flûte harmonique 8'	Gemshorn 8'	Stentor Gambe 8'	Flûte 16'
Montre 8'	Bourdon 8'	Cor de nuit 8'	Flauto amabile 8'	Tibia Plena 8'	Principal 16'
Viola di gamba 8'	Prestant 4'	Gambe 8'	Viole d'Orchestra 8'	Tuba Mirabilis 8'	Contrebasse 16'
Flûte harmonique 8'	Flûte à cheminée 4'	Voix céleste 8'	Aeoline 8'	Carillon g-g ²	Soubbasse 16'
Bourdon 8'	Nazard 2 2/3'	Flûte octaviante 4'	Vox Coelestis 8'		Quinte 10 2/3'
Octave 4'	Quarte de N. 2'	Viole d'amour 4'	Violine 4'		Flûte 8'
Flûte 4'	Tierce 1 3/5'	Nazard harmonique 2 2/3'	Traversflöte 4'		Violoncelle 8'
Flûte octaviante 4'	Larigot 1 1/3'	Octavin 2'	Quinte Viola 2 2/3'		Bourdon 8'
Doublette 2'	Piccolo 1'	Plein Jeu 4-5x 2'	Gambette 2'		Tierce 6 2/5'
Fourniture 4-5x 2 2/3'	Plein Jeu 4x 1 1/3'	Basson 16'	Cornet de Violes		Octave 4'
Cymbale 4x 2/3'	Cromorne 8'	Trompette harmonique 8'	Clarinette 8'		Bombarde 32'

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ T. Barcik, *Sanktuarium Bożego Miłosierdzia (Łagiewniki). Kraków (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/2976-Krakow-Sanktuarium-Bozego-Milosierdzia-Lagiewniki> [dostęp: 30.07.2019].

⁴⁸ *Katalog okolicznościowy organów*, s. 9.

Manual I (Grand Orgue)	Manual II (Positif)	Manual III (Récit)	Manual IV (Orchestral)	Solo	Pedal
Cornet V 8'		Hautbois 8'			Bombarde 16'
Bombarde 16'		Voix humaine 8'			Trompette 8'
Trompette 8'		Clairon 4'			

Połączenia : II/I, III/I, IV/I, III/II, IV/II, IV/III, I/P, II/P, III/P, IV/P, I/I 16', II/I 16', III/I 16', IV/I 16', I/I 4', III/I 4', IV/I 4', II/II 16', III/III 16', III/III 4', IV/IV 16', IV/IV 4', I/P 4', II/P 4', III/P 4', IV/P 4', Solo/I, Solo/II, Solo/III, Solo/IV, Solo/P.

Urządzenia dodatkowe: tremolo manualu II, tremolo manualu III, tremolo manualu IV, żaluzja manualu III, żaluzja manualu IV, Crescendo, Setzer, system kombinacji, podział klawiatury nożnej, szuflada z suwakami do samodzielnego sterowania pozycją crescendo oraz żaluzji manualu III i IV.

2.3. Bazylika Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski w Licheniu

W tej świątyni znajduje się olbrzymi instrument firmy Zych. Dyspozycja głosowa jest autorstwa prof. Andrzeja Chorościńskiego. Prace montażowe były prowadzone w latach 2003-2006. Uroczystego błogosławieństwa dokonał 2 lipca 2007 r. biskup włocławski Wiesław Mering⁴⁹. Od tej pory służą one w liturgii i koncertowaniu.

Organy licheńskie są pod wieloma względami wyjątkowe. Przede wszystkim to największy instrument organowy w Polsce i czwarty co do wielkości w Europie. Na całość składa się aż pięć oddzielnych instrumentów umieszczonych we wszystkich nawach świątyni (organy: główne południowe, zachodnie, wschodnie i dwa pozytywki zlokalizowane w prezbiterium)⁵⁰. Organy południowe i zachodnie są samodzielne i mają własne stoły gry, natomiast pozostałe trzy części instrumentu nimi nie dysponują. Jednocześnie w prezbiterium stoi główny kontuar o sześciu manualach i klawiaturze nożnej. Umożliwia on grę na poszczególnych częściach organów (w tym na organach wschodnich oraz dwóch pozytywkach) osobno lub równocześnie⁵¹. Łączna liczba wszystkich głosów wynosi 157 (organy główne południowe: 81 głosów, cztery manualy i pedał; organy zachodnie: 51 głosów, dwa manualy i pedał; organy wschodnie: 8 głosów, jeden manual). Liczbę rejestrów dopełniają dwa pozytywki w prezbiterium: zachodni i wschodni, oba po osiem głosów. Wszystkie pięć części licheńskiego instrumentu są sterowane od głównego stołu gry elektrycznie. Podobnie organy wschodnie i dwa pozytywki, które nie są samodzielne, mają również trakturę gry i rejestrów elektryczną. Z kolei organy południowe oraz

⁴⁹ *Organy w Licheniu grają*, „Ruch Muzyczny” 15(2007), s. 4.

⁵⁰ K. Kycia, *Organy w Licheniu*, „Ruch Muzyczny” 21(2008), s. 39.

⁵¹ Tamże.

zachodnie wyposażone są w trakturę gry i rejestrów w pełni mechaniczną, ale z głównego kontuaru obsługuje się je elektrycznie⁵².

Z tych pięciu osobnych instrumentów tylko organy nawy południowej nawiązują do koncepcji francuskiego symfonizmu (pod względem estetyki brzmieniowej całość kilkunastu instrumentów licheńskiego przedstawia charakter uniwersalny)⁵³. Dyspozycja głosowa organów południowych została oparta na projekcie organów dla Bazyliki św. Piotra w Watykanie. Koncepcja ta, stworzona przez samego A. Cavallé-Colla w 1875 r., ostatecznie nie została zrealizowana. Zachowany do naszych czasów plan watykańskiego instrumentu posłużył pomocą prof. Andrzejowi Chorościńskiemu w projektowaniu organów w Licheniu⁵⁴.

Organ południowe składają się z pięciu sekcji brzmieniowych (cztery manualy i pedały). Samodzielny stół gry wbudowano w cokół szafy organowej. Posiada on wyciągi rejestrowe z nazwami głosów w języku polskim, niemieckim i francuskim. Piszczalki manualu III tradycyjnie umieszczone są w szafie ekspresyjnej. Wśród 81 głosów tego instrumentu wyróżnia się obfita bateria rejestrów językowych (32', 16', 8', 4'). Jest ich 20. Najniższym głosem językowym jest *K. Bombard 32'* w pedale, a najwyższym na przykład *Clairon 4'*. W dyspozycji wśród języków uwagę zwracają: *Quinttrompet 10 2/3'* w sekcji nożnej oraz *Clairon harmonique 4'* w manuale III. Spora liczba głosów z rodziny językowych występuje nie tylko w manuale III (szafie ekspresyjnej), ale prawie we wszystkich sekcjach (oprócz manualu IV)⁵⁵. Przedęte flety harmoniczne reprezentuje *Flet harmoniczny 8'* w manuale I. W tych organach występują francuskie mikstury między innymi *Gr. Fourniture 4x* i *Gr. Cymbel 5x* w manuale I, *Plein Jeu 5x* w manuale II czy *Fourniture 4-5x* w manuale III⁵⁶.

Wymienione powyżej cechy pozwalają na wykonywanie XIX- i XX-wiecznej francuskiej literatury organowej, czego świadectwem jest płyta CD pt. *Wielkie organy bazyliki w Licheniu*, nagrana przez Karola Gołębiowskiego. Znalazły się na niej utwory A. Guilmana, L. Vierne'a, C. Francka i Ch. M. Widora⁵⁷.

⁵² *Katalog okolicznościowy organów...*, s. 27-28.

⁵³ Warstwa brzmieniowa każdego z organów bazyliki licheńskiej nawiązuje do innej stylistyki: organy główne południowe to styl francuskiej symfoniki; organy zachodnie to styl barokowy; organy wschodnie to styl hiszpański; prezbiteralny pozytyw zachodni to styl włoski; prezbiteralny pozytyw wschodni to styl barokowy. Zob. *Licheńskie organy na tle największych instrumentów Polski, Europy i świata*, http://www.lichen.pl/pl/574/n_1820/lichenskie_organy_na_tle_najwiekszych_instrumentow_polski_europy_i_swiat [dostęp: 16.07.2019].

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ *Katalog okolicznościowy organów...*, s. 27-28.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Por. K. Kycia, *Organ w Licheniu...*, s. 39.

Dyspozycja organów głównych południowych⁵⁸:

Manual I	Manual II	Manual III	Manual IV	Pedal
Pryncypał 16'	Violon 16'	Gedeckt 16'	Flauto major 8'	Subkontrabas 32'
Bourdon 16'	Flet harm. 8'	Pryncypał 8'	Gamba 8'	Pryncypał 16'
Pryncypał 8'	Diapason 8'	Rurflet 8'	Keraulophon 8'	Violonbass 16'
Flet harm. 8'	Salicet 8'	Flûte transvers. 8'	Kornet 5x	Subbas 16'
Gamba 8'	Flet 4'	Gamba 8'	Tuba Mirabilis 8'	Kwintbas 10 2/3'
Copula 8'	Pryncypał 4'	Vox coelestis 8'		Fletbas 8'
Dolce 8'	Viola 4'	Oktawa 4'		Flet 8'
Kwinta 5 1/3'	Kwinta 2 2/3'	Viola 4'		Oktawbas 8'
Tercja 3 1/5'	Piccolo 2'	Flûte trav 4'		Cello 8'
Pryncypał 4'	Sesquialtera 3x	Nasard 2 2/3'		Chorałbas 4'
Flet 4'	Plein jeu 5x	Doublette 2'		Okaryna 2'
Salicet 4'	Scharf 3x	Fourniture 4-5x		Sesquialtera 3x
Kwinta 2 2/3'	Dulcjan 16'	Cornet 5x		Hintersatz 5x
Doublette 2'	Jannhorn 8'	Basson 16'		Mixtur 4x
Gr. Fourniture 4x	Cromorne 8'	Trompet 8'		K. Bombard 32'
Gr. Cymbel 5x	Clairon harm. 4'	Vox humana 8'		Bombard 16'
Mixtura 4x		Obój 8'		Quinttrompet 10 2/3'
Cymbel 4x		Clairon harm. 4'		Trompet 8'
Bombard 16'				Clairon 4'
Fagot 16'				
Trompet 8'				
Obój 8'				
Clairon 8'				

Połączenia: I/II, I/III, I/IV, II/III, II/IV, III/IV, I/P, II/P, III/P, IV/P.

Registry zbiorowe: Tutti.

Urządzenia dodatkowe: żaluzja manualu III, Setzer.

⁵⁸ Por. *Katalog okolicznościowy organów...*, s. 27-28.

3. ORGANY O CZĘŚCIOWEJ STYLISTYCE FRANCUSKIEGO SYMFONIZMU W POLSCE

W XX w. w europejskiej branży organmistrzowskiej rozpoczęto tworzyć organy uniwersalne (neoklasyczne), jednak w Polsce aż do wybuchu II wojny światowej dominowało budownictwo romantycznych organów. Dopiero w latach 50. i 60. XX w. polskie zakłady organmistrzowskie zaczęły instalować w kościołach organy o charakterze uniwersalnym. Łączą one w sobie estetykę barokową z romantyczną. Jest w nich zastosowane romantyczne urządzenie – szafa ekspresyjna (żałuzja). Ich wadą jest użyty rodzaj traktury (głównie elektro-pneumatyczna), marnej jakości materiałów na piszczałki (na przykład cynk), co wpływa niekorzystnie na brzmienie, powielanie schematu (podobieństwo w dyspozycjach głosowych czy w wyglądzie prospektów). Wiele takich przykładów pozostawiła po sobie choćby firma Biernacki. Owocem przełomu lat 70. są organy z zastosowaniem traktury mechanicznej, nowocześniejszej elektroniki i lepszych materiałów (cyna do piszczałek metalowych). W tym okresie polskie firmy organmistrzowskie nadal produkowały organy uniwersalne, ale równocześnie zaczęły tworzyć instrumenty organowe o jednolitej stylistyce barokowej lub romantyczno-symfonicznej. Te drugie odznaczają się uniwersalnością również w obrębie dokonań romantyzmu (połączenie rozwiązań niemieckich i francuskich XIX w.).

Natomiast w instrumentach organowych przełomu XX i XXI w., odznaczających się wszechstronnością stylistyczną, ważnym elementem pozostaje w dalszym ciągu szafa ekspresyjna. Umożliwia ona, nieznaną w epoce baroku, zmiany dynamiczne i ekspresyjne. Warstwa brzmieniowa posiada głosy typowe zarówno dla niemieckiego, jak i dla francuskiego romantyzmu (symfonizmu), z jednoczesnym wykorzystaniem głosów barokowych. Takie organy wybudowała na przykład firma Kamiński z Warszawy (kościół Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus w Łodzi, bazylika Świętej Brygidy w Gdańsku i kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła parafii Świętej Barbary w Warszawie). Innym przykładem jest instrument firmy Zych znajdujący się w katedrze Świętego Jakuba Apostoła w Szczecinie (66 głosów). Organy są obsługiwane przez cztery manualy i klawiaturę nożną. Reprezentują stylistykę baroku oraz francuskiego romantyzmu (symfonizmu)⁵⁹. Duże urozmaicenie wyżej wymienionych instrumentów pozwala na wykonywanie literatury organowej od czasów najdawniejszych aż po muzykę współczesną.

Wśród polskich organów o uniwersalnej stylistyce romantyczno-symfonicznej na szczególną uwagę zasługują:

⁵⁹ *Katalog okolicznościowy organów...*, s. 24.

3.1. Bazylika Znalezienia Krzyża Świętego i Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Częstochowie – organy główne

Historia organów bazyliki jasnogórskiej jest długa i zagmatwana. W latach 50. XX w. powstała obecna szafa organów głównych w stylu barokowym⁶⁰. Jej projekt sporządzono w oparciu o zachowaną fotografię z 1912 r. z wizerunkiem poprzednich organów⁶¹. Sam instrument został zbudowany w latach 1952-55 przez Wytwórnię Organów Stefana Truszczyńskiego z Włocławka. Ze względu na swoje rozmiary i ogromne możliwości brzmieniowe miały charakter symfoniczny⁶². Od 2010 do 2012 roku organy główne poddano konserwacji, renowacji i modernizacji. Zachowano część głosów od S. Truszczyńskiego, a także miechy i cztery wiatrownice. Wykonano piszczałki do nowych rejestrów wraz z wiatrownicami klapowo-zasuwowymi. Zamontowano nowoczesny stół gry. Całość prac wykonała firma Zdzisława Mollina z Odr koło Chojnic. W prezbiterium znajdują się oddzielne organy barokowe. W przyszłości zaplanowano połączenie obu instrumentów⁶³.

Po modernizacji organy główne mają 105 głosów (w tym 21 językowych), rozdzielonych na cztery manualy i klawiaturę nożną (7295 piszczałek). Dodatek perkusyjny stanowią dzwony oraz harfa. Traktura gry i rejestrów jest elektryczna⁶⁴.

Barokowa szafa organowa składa się z trzech części: jednej w nawie głównej i dwóch bliźniaczych prospektów w nawach bocznych. Centralnie na chórze muzycznym umieszczono wolnostojący stół gry. Nazwy rejestrów na przyciskach są w języku polskim, francuskim, niemieckim. Organista ma do dyspozycji sześć sekcji brzmieniowych, z czego trzy pierwsze (*Grand Orgue*, *Positif* i *Récit*) swoją nazwą i rolą nawiązują do XIX-wiecznej tradycji budownictwa organowego we Francji. Odmienny charakter przedstawiają dwie kolejne sekcje obsługiwane przez manual IV i zamknięte w dwóch szafach ekspresyjnych (umieszczonych w bocznych nawach bazyliki). W prawej nawie mieści się tak zwany *Schwellwerk*, a w lewej nawie znajduje się sekcja manualu ekspresyjnego (również w skrzyni

⁶⁰ Obecny prospekt to rekonstrukcja szafy organowej, w której mieściły się organy organmistrza wrocławskiego Adama Horatio Caspariniego z lat 1722-1725. Autorem oprawy snycerskiej prospektu był prawdopodobnie rzeźbiarz z Wrocławia Jan Jerzy Urbański. Cały instrument ufundował m.in. prymas Szembek. W 1912 r. organy Caspariniego zostały rozebrane przez fabrykę Rieger z czeskiego Krnova (Karniowa), aby je wyremontować. Ostatecznie instrument nigdy już nie powrócił do Częstochowy. Wiadomo, że figury aniołów z organów jasnogórskich trafiły po II wojnie światowej do muzeum w Opawie. Zob. Z. Rozanow, E. Smulikowska, *Organy*, w: *Zabytki sztuki Jasnej Góry. Architektura. Rzeźba. Malarstwo*, Katowice 2009, s. 37-38.

⁶¹ Tamże, s. 38.

⁶² Organы główne bazyliki jasnogórskiej posiadały 92 głosy rozłożone na 4 manualy i klawiaturę nożną. Były połączone z organami firmy Berschdorf w prezbiterium (13 głosów). Łączna liczba głosów obu instrumentów wynosiła 105. Traktura gry i rejestrów była elektro-pneumatyczna. Zob. J.S. Płatek, *Organy*, w: *Życie muzyczne na Jasnej Górze w XX wieku*, „Studia Claromontana” 20(2002), s. 304-305.

⁶³ *Organy w Sanktuarium Matki Bożej na Jasnej Górze*, red. J. Kulig [b.m.r.w.], s. 13-14.

⁶⁴ Tamże.

ekspresyjnej). Nawiązują one do estetyki symfonizmu (romantyzmu) niemieckiego. Tak więc jasnogórski instrument posiada 3 skrzynie ekspresyjne (trzecią jest francuski *Récit*). Dopelnienie stanowi bogato obsadzona sekcja nożna⁶⁵.

Pod względem możliwości brzmieniowych organy główne bazyliki jasnogórskiej zaliczają się do stylistyki symfonicznej⁶⁶. Jednakże uniwersalizm dyspozycji głosowej nie pozwala określić dominacji konkretnego rodzaju stylistyki (czy chodzi o symfonizm niemiecki, czy o francuski). Oba te romantyczne nurty mają swoje odzwierciedlenie w tych organach. Francuski romantyzm zawarty jest w szczególności w sekcji manuału III – *Récit*. Umieszczono w nim wynalezione i stosowane przez Cavaillé-Colla przedęte flety harmoniczne (*Flûte harmonique 8'*, *Flûte octaviante 4'*). Do estetyki francuskiego symfonizmu nawiązują też cztery głosy językowe: *Basson 16'*, *Trompette harmonique 8'*, *Hautbois 8'* (obój francuski o bardziej wyrazistym i donośniejszym brzmieniu niż obój niemiecki), *Clairon 4'*, mikstura *Plein jeu 4x*. Z kolei sekcje manuału IV to typowe przykłady romantyzmu w niemieckim budownictwie organowym XIX i początku XX w., czego przykładem może być głos *Lieblich gedackt 16'* lub *Oboe 8'* (obój niemiecki – rejestr językowy intonowany ciszej niż jego odpowiednik we Francji)⁶⁷. Dzięki temu zróżnicowaniu na omawianym instrumencie możliwe jest wykonywanie symfonicznych dzieł organowych z przełomu XIX i XX w. zarówno kompozytorów niemieckich, jak i francuskich⁶⁸.

Dyspozycja⁶⁹:

Manual I (Grand Orgue)	Manual II (Positif)	Manual III (Récit)	Manual IV R (Schwellwerk)	Manual IV L (Ekspresyjny)	Pedał
Pryncypał 16'	Pryncypał 8'	Bourdon 16'	Lieblich gedackt 16'	Bourdon 16'	Majorbass 32'
Nachthorn 16'	Flet major 8'	Diapason 8'	Geigenprincipal 8'	Pryncypał 8'	Pryncypałbas 16'
Pryncypał 8'	Quintadena 8'	Bourdon 8'	Gemshorn 8'	Nachthorn 8'	Violonbas 16'
Flauto 8'	Salicinal 8'	Flûte harm. 8'	Rohrflöte 8'	Gedackt 8'	Subbas 16'
Bourdon 8'	Pryncypał 4'	Gambe 8'	Viola di gamba 8'	Harmonica 8'	Salicetbas 16'
Gamba 8'	Rurftet 4'	Aeoline 8'	Unda maris 8'	Vox coelestis 8'	Quintbas 10 2/3'
Dulciana 8'	Nasard 2 2/3'	Voix céleste 8'	Octave 4'	Pryncypał 4'	Oktawbas 8'

⁶⁵ Tamże, s. 15.

⁶⁶ Tamże, s. 14.

⁶⁷ Tamże, s. 15.

⁶⁸ Uniwersalizm w dyspozycji głosowej organów bazyliki jasnogórskiej dotyczy również stylów innych epok. Przykładem nawiązania do stylu barokowego jest sekcja manuału II (*Positif*), o czym świadczy brak głosów 16', obecność kilku rejestrów alikwotowych, 2 mikstur oraz 3 języków imitujących dawne instrumenty dęte. Zob. *Organy w Sanktuarium...*, s. 15.

⁶⁹ Tamże.

Manual I (Grand Orgue)	Manual II (Positif)	Manual III (Récit)	Manual IV R (Schwell- werk)	Manual IV L (Ekspre- syjny)	Pedal
Quinta major 5 1/3'	Superoctava 2'	Praestant 4'	Portunalflöte 4'	Traversflet 4'	Fletbas 8'
Octava 4'	Waldflet 2'	Flûte octavante 4'	Fugara 4'	Gemshorn 4'	Bourdonbas 8'
Flauto 4'	Tercja 1 3/5'	Dulciane 4'	Doppel- gedackt 4'	Sesquialtera 2x	Cello 8'
Quinta 2 2/3'	Quinta 1 1/3'	Nasard 2 2/3'	Gemsquinte 2 2/3'	Flautino 2'	Octava 4'
Superoctava 2'	Sedecima 1'	Doublette 2'	Pryncypał 2'	Septima 1 1/7'	Gedackt 4'
Kornett 3-5x	Scharff 4-5x	Tierce 1 3/5'	Progressio harm. 3-5x	Sifflet 1'	Flautino 2'
Mixtura major 4x	Cymbel 3-4x	Plein jeu 4x	Tuba mirabilis 8'	Harmonia aetherea 3x	Mixtura 4x
Mixtura minor 3-4x	Rankett 16'	Basson 16'	Oboe 8'	Dulzian 16'	Contrafagot 32'
Trompet 16'	Krummhorn 8'	Trompete harm. 8'	Geigen-regal 4'	Vox humana 8'	Puzon 16'
Trompet 8'	Szałamaja 4'	Hautbois 8'		Clarinette 8'	Trompet 16'
Clairon 4'		Clairon 4'			Trompet 8'
					Trompet 4'

Połączenia: II/I, III/I, IVR/I, IVL/I, III/II, IVR/II, IVL/II, IVR/III, IVL/III, I/P, II/P, III/P, IVR/P, IVL/P.

Registry zbiorowe: Tutti.

Urządzenia dodatkowe: tremolo manualu II, tremolo manualu III, tremolo manualu IV R i IV L, żaluzja manualu III, żaluzja manualu IV R i IV L, Setzer, Sequentzer, Crescendo, Dzwony, Harfa.

3.2. Sanktuarium św. Jana Pawła II w Krakowie-Białych Morzach

Organy wybudowała firma Zych z Wołomina. Stanowią one wotum dziękczynne narodu za osobę i dzieło św. Jana Pawła II. Prace budowlane trwały od 2014 do 2016 r. Komisijnego odbioru instrumentu dokonano 14 czerwca 2016 r. Sama uroczystość błogosławieństwa miała miejsce 16 października 2016 r. Przewodniczył jej kard. Stanisław Dziwisz⁷⁰.

Instrument posiada 52 głosy rozdzielone na trzy manualy i klawiaturę nożną. Traktura gry jest mechaniczna, a traktura rejestrów – elektryczna. Szafa organowa jest jednolita, jednocześnie. Do budowy organów wykorzystano dużą wnękę na chórze muzycznym świątyni. W skrajnych polach prospektu ulokowane

⁷⁰ *Sanktuarium św. Jana Pawła II. Kraków (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/2082-Krakow-Sanktuarium-sw-Jana-Pawla-II> [dostęp: 25.07.2019].

są drewniane piszczałki. Stół gry został wbudowany w cokół szafy organowej. Wyciągi rejestrowe zawierają nazwy głosów w języku niemieckim i francuskim. Instrument firmy Zych składa się z czterech sekcji brzmieniowych (Sekcja główna, *Schwellwerk*, *Récit expressif*, Sekcja nożna). Piszczałki manualu II (*Schwellwerk*) oraz manualu III (*Récit expressif*) umieszczone są w szafach ekspresyjnych⁷¹.

Estetyka brzmieniowa jest romantyczna (symfoniczna), o czym świadczy między innymi duża liczba głosów ośmiostopowych i smyczkowych. Dyspozycja głosowa odwołuje się jednocześnie do niemieckiego oraz francuskiego symfonizmu. Do tradycji estetyki niemieckiej nawiązuje sekcja manualu II (*Schwellwerk*). Dominują w niej typowe niemieckie głosy romantyczne, jak na przykład *Geigenprincipal 8'* oraz rejestry językowe o cichszej intonacji (*Oboe 8'*, *Klarinette 8'*). Brzmienie nawiązujące do francuskiego symfonizmu reprezentuje w szczególności sekcja manualu III (*Récit expressif*), na co wskazuje choćby obfita bateria głosów językowych (manual III posiada najwięcej tego typu rejestrów w całym instrumencie) o francuskiej proveniencji (*Basson 16'*, *Trompette harmonique*, *Hautbois 8'*, *Voix humaine*, *Clairon 4'*). Występują tu także przedęte flety harmoniczne (*Flute harmonique 8'*, *Flute octaviant 4'*), rejestr *Voix celeste 8'* czy mikstura *Plein Jeu 3-6x*⁷².

Dyspozycja organów krakowskiego Sanktuarium św. Jana Pawła II jest niejednolita i nawiązuje do stylistyki zarówno niemieckiego, jak i francuskiego romantyzmu. To urozmaicenie umożliwia wykonywanie organowych utworów symfonicznych epoki romantycznej, zwłaszcza kompozytorów niemieckich oraz francuskich. Można też wykonywać literaturę barokową.

Dyspozycja⁷³:

Manual I	Manual II (Schwellwerk)	Manual III (Récit expressif)	Pedal
Principal 16'	Geigenprincipal 8'	Bourdon 16'	Contrabass 32'
Principal 8'	Doppelflöte 8'	Flûte harmonique 8'	Principal 16'
Hohlflöte 8'	Salicional 8'	Bourdon 8'	Subbas 16'
Gambe 8'	Aeoline 8'	Gambe 8'	Zartbass 16'
Gedackt 8'	Unda maris 8'	Voix céleste 8'	Violon 16'
Octave 4'	Fugara 4'	Flûte octaviant 4'	Octavbass 8'
Spitzflöte 4'	Flöte 4'	Praestant 4'	Cello 8'
Quinte 2 2/3'	Sesquialtera 2x	Nazard 2 2/3'	Bassflöte 8'
Octave 2'	Piccolo 2'	Octavin 2'	Choralbass 4'
Cornet 5x	Harmonia Aethera 3x	Tierce 1 3/5'	Posaune 16'

⁷¹ Tamże.

⁷² *Katalog okolicznościowy organów...*, s. 11.

⁷³ Tamże.

Manual I	Manual II (Schwellwerk)	Manual III (Récit expressif)	Pedał
Mixtur 5x	Oboe 8'	Plein Jeu 3-6x	Trompette 8'
Trompette 16'	Klarinette 8'	Basson 16'	
Trompette 8'		Trompette harm. 8'	
		Hautbois 8'	
		Voix humaine 8'	
		Clairon 4'	

Połączenia: II/I, III/I, II/I 16', III/I 16', II/I 4', III/I 4', III/II, II/II 16', II/II 4', I/P, II/P, III/P, III/P 4'.

Urządzenia dodatkowe: tremolo manualu II i III, żaluzja manualu II i III.

3.3. Bazylika Archikatedralna pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Poznaniu

Organy wybudował poznański organmistrz Jan Drozdowicz. Ich błogosławieństwa dokonano 29 czerwca 2001 r.⁷⁴ Reprezentują one estetykę romantyczno-symfoniczną, ale na sposób uniwersalny łączą elementy niemieckie i francuskie. W ten sposób w pewnej części nawiązują do tradycji przedwojennego instrumentu Cavallé-Colla, jaki znajdował się w katedrze od 1931 do 1945 r.

Katedralne organy posiadają 53 głosy (z czego jeden rejestr to dodatek perkusyjny – dzwony rurowe) rozłożone na trzy manualy i klawiaturę nożną. Liczba wszystkich piszczałek wynosi 3016. Traktura gry jest mechaniczna, natomiast traktura rejestrów – elektryczna⁷⁵.

Pod względem zewnętrznym instrument składa się z trzech części: pozytywu na balustradzie chóru oraz dwóch bliźniaczych szaf nawiązujących swoją formą do kształtu łodzi. Znajdują się one z lewej i prawej strony chóru, tak aby nie przysłaniać witraża umieszczonego centralnie. Pośrodku chóru ustawiono wolnostojący stół gry. Dysponuje on przyciskami rejestrowymi z nazwami w języku niemieckim, włoskim i francuskim⁷⁶. Organista w czasie gry może skorzystać z czterech sekcji brzmieniowych: *Hauptwerku* (manual I), *Oberwerku* (manual II), *Schwellwerku* (manual III) umożliwiającego grę na piszczałkach mieszczących się w dwóch skrzyniach ekspresyjnych oraz sekcji nożnej⁷⁷. Ich nazewnictwo nawiązuje do tradycji niemieckiej.

⁷⁴ M. Brol, *Poznań. Archikatedra św. Apostołów Piotra i Pawła*, http://www.organy.pro/instrumenty.php?instr_id=118 [dostęp: 17.07.2019].

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ M. Brol, *Poznań. Archikatedra...*

⁷⁷ T. Barcik, *Archikatedra Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Poznań (wielkopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/542-Poznan-Archikatedra-Swietych-Apostolow-Piotra-i-Pawla> [dostęp: 26.08.2019].

W dyspozycji głosowej występują wszystkie rodziny głosów (pryncypałów, fletowe, smyczkowe, alikwotowe, językowe i mikstury). W trzech manualach występują rejestry 16' oraz dominują głosy 8'. Na pełną paletę rejestrów językowych składa się 10 głosów. Najniższym z nich jest *Bombarde 32'* w pedale. Do typowych francuskich języków można zaliczyć *Trompette harmonique 8'* w manuale III. Głosy fletowe reprezentują na przykład *Konzertflöte 8'*, *Rohrflöte 4'* w manuale I czy *Flauto dolce 8'* w manuale III. Do mikstur zaliczają się między innymi *Mixtur 5-6f* w manuale I i *Scharff 3f* w manuale II⁷⁸. Dominacja cech romantycznych nie wyklucza możliwości wykonywania utworów epoki baroku.

Wybitny polski organista prof. Joachim Grubich wymienia zalety poznańskich organów: „Głębia i ciepło brzmienia, barwa dźwięku (jakże «wymowne» głosy językowe), śpiewność, możliwość osiągnięcia wysublimowanej ekspresji i dynamiki, a także potęga brzmienia...”⁷⁹ Powyższe cechy instrumentu stanowiły inspirację dla przeprowadzenia w katedrze poznańskiej pierwszego w Polsce nagrania poświęconego w całości symfonicznym utworom organowym C. Francka⁸⁰.

Dyspozycja⁸¹:

Manual I (Hauptwerk)	Manual II (Oberwerk)	Manual III (Schwellwerk)	Pedal
Prinzipal 16'	Gedackt 16'	Bordun 16'	Untersatz 32'
Prinzipal 8'	Flötenprinzipal 8'	Italienisch Prinzipal 8'	Prinzipal 16'
Gambe 8'	Gemshorn 8'	Salicional 8'	Violon 16'
Konzertflöte 8'	Quintadena 8'	Vox coelestis 8'	Subbass 16'
Gedackt 8'	Portunal 8'	Flauto dolce 8'	Oktavbass 8'
Octave 4'	Praestant 4'	Prinzipal 4'	Gembass 8'
Rohrflöte 4'	Flauto dolce 4'	Traversflöte 4'	Choralbass 4'
Quinte 2 2/3'	Nasard 2 2/3'	Gemshorn 2'	Nachthorn 2'
Superoctave 2'	Feldflöte 2'	Progressio 3f	Mixtur 4f
Kornett 5f	Terz 1 3/5'	Oboe 8'	Bombarde 32'
Mixtur 5-6f	Siffelöte 1'	Trompette harmonique 8'	Posaune 16'
Trompete 16'	Scharff 3f		Trompete 8'
Trompete 8'	Dulcian 16'		
Trompete 4'	Clarinet 8'	<i>Rohrenglocken</i>	

⁷⁸ M. Brol, *Poznań. Archikatedra...*

⁷⁹ J. Grubich, *Komentarz do nagrania płytowego Cesar Franck – Joachim Grubich gra na organach Katedry Poznańskiej*, wyd. Studio S Production, SSP 020.

⁸⁰ Zob. Nagranie płytowe *Cesar Franck – Joachim Grubich gra na organach Katedry Poznańskiej*, wyd. Studio S Production, SSP 020.

⁸¹ T. Barcik, *Poznań, Archikatedra...*, [dostęp: 26.08.2019].

Połączenia : II/I, III/I, III/II, I/P, II/P, III/P, Super I, Super I/II, Super III, Super I/III, Super P, Sub I/II.

Urządzenia dodatkowe : tremolo manualu II, żaluzja manualu III, Setzer.

ZAKOŃCZENIE

Organy to królewski instrument, ponieważ jest największy z całego istniejącego instrumentarium. Swoim charakterem najbardziej nadają się do wychwalania Boga w liturgii. Pełnią nie tylko funkcję podtrzymywania śpiewu wiernych, ale również uduchowiają ludzi poprzez wykonywanie sakralnej literatury organowej. Spełniają więc zadanie duszpasterskie, bowiem granie muzyki organowej nie tylko podczas mszy świętej, lecz także na recitalach i koncertach stanowi pewną formę ewangelizacji słuchaczy.

W polskich świątyniach znajduje się wiele organów piszczałkowych. Wśród nich uwagę zwracają organy w stylu francuskiego symfonizmu, które wypełniają pewną lukę w dziedzinie polskiego budownictwa organowego. Z jednej strony ukazują one kunszt i wysoki poziom zakładów organmistrzowskich znad Wisły (w szczególności fabryki Zych – Zakłady Organowe), z drugiej ubogacają swoim brzmieniem polskie świątynie. Warto zaznaczyć, iż w wiele tego typu instrumentów, świadczących o ich wyjątkowości w skali ogólnopolskiej, zaopatrzyły się ważne sanktuaria i katedry. Poza liturgią organy wykorzystywane są do koncertowania. Ich estetyka pozwala na wierniejsze wykonywanie francuskiej muzyki organowej XIX i XX w., często inspirowanej wiarą i architekturą średniowiecznych katedr francuskich⁸². Ta nowa perspektywa ubogaca możliwości ewangelizowania muzyką. Na terenie Polski występują również organy o charakterze uniwersalnym, łączące w sobie elementy barokowe i romantyczne. To urozmaicenie umożliwia wykorzystanie tych instrumentów do prezentowania utworów różnych epok.

Budowanie organów według sprawdzonych koncepcji z okresu od XVI do XIX w. wpisuje się w nurt zachowania tradycji muzyki sakralnej oraz tożsamości Kościoła. Organy były konstruowane przede wszystkim dla Kościoła jako wspólnoty i do kościoła jako budynku sakralnego. Francuskie organy w stylu symfonicznym pełnią funkcję duszpasterską (służą pogłębianiu wiary i ułatwiają modlitwę), liturgiczną (podtrzymują śpiew wiernych), kulturową (przyczyniają się do promowania literatury organowej oraz samych instrumentów). Przypominają chrześcijanom o ich tożsamości – kim są i dokąd zmierzają.

---

⁸² Dwudziestowieczny przykład stanowi twórczość Oliviera Messiaena (1908-1992) inspirowana Pismem Świętym, śpiewem ptaków, witrażami katedr gotyckich. Jego dzieła są wielkimi traktatami teologicznymi wyrażonymi poprzez awangardowe środki kompozytorskie.

FRANCUSKI SYMFONIZM W POLSKIM BUDOWNICTWIE ORGANOWYM

Streszczenie

Epoka romantyzmu zrodziła ideę wielkich organów romantyczno-symfonicznych, jednak różniły się one wieloma szczegółami w zależności od kraju. Inaczej budowano w Anglii, Niemczech i Francji. Artykuł przedstawia zarys problematyki budownictwa organów w stylu francuskiego symfonizmu przez polskie firmy organmistrzowskie. Instrumenty te znajdują się w polskich kościołach rzymskokatolickich. Pełnią ważną rolę w liturgii oraz w promowaniu muzyki organowej, zwłaszcza francuskich kompozytorów XIX i XX w. Przy ich projektowaniu nawiązano do tradycji stworzonej przez słynnego francuskiego organmistrza Aristide'a Cavaillé-Colla. Podobieństwo do estetyki francuskiego symfonizmu wyraża się w zastosowaniu tych samych rozwiązań konstrukcyjnych oraz brzmieniowych. Organy tego typu budowane są w polskich obiektach sakralnych od niedawna. Ten nowy trend pokazuje rozwój polskiego rzemiosła organowego. We wcześniejszych latach instrumenty o charakterze symfonicznym dla polskich kościołów i sal koncertowych wykonywały głównie zagraniczne firmy organmistrzowskie, zwłaszcza z Niemiec. Ponadto w kościołach na terenie Polski występują organy tzw. uniwersalne, łączące w sobie stylistykę barokową i romantyczną. Ich częściovie nawiązanie do wymogów romantycznych również sprzyja wykonywaniu romantycznej i współczesnej muzyki organowej z Francji. Ciekawostkę stanowią organy romantyczno-symfoniczne, łączące w sobie rozwiązania XIX-wieczne z Niemiec i Francji.

FRENCH SYMPHONISM IN POLISH ORGAN CONSTRUCTION

Summary

The era of Romanticism gave birth to the idea of large romantic-symphonic organs. However, they differed in many details depending on the country. Differently built in England, Germany and France. The article presents an outline of the issue of organ construction in the style of French symphonism by Polish organist companies. These instruments are found in Polish Roman Catholic churches. They play an important role in the liturgy and in the promotion of organ music, especially of French composers of the 19th and 20th centuries. When designing, reference was made to the tradition created by the famous French organist Aristide Cavaillé-Colla. The similarity to the aesthetics of French symphonism is expressed by using the same design and sound solutions. Organs of this type are being built in Polish sacred buildings recently. This new trend shows the development of Polish organ craft. In earlier years, symphonic instruments for Polish churches and concert halls were performed mainly by foreign organist companies, especially from Germany. In addition, in churches in Poland there are organs called universal, combining

baroque and romantic styles. Their partial reference to romantic requirements also favors the performance of romantic and contemporary organ music from France. An interesting fact is the symphonic-romantic organs, which at the same time combine 19th-century solutions from Germany and France.

Słowa kluczowe: organy, francuski symfonizm, Cavallé-Coll, budownictwo organowe, muzyka

Keywords: organ, French symphonism, Cavallé-Coll, organ construction, music

BIBLIOGRAFIA

- Barcik T., *Sanktuarium Bożego Miłosierdzia. Kraków (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/2976-Krakow-Sanktuarium-Bozego-Milosierdzia-Lagiewniki> [dostęp: 30.07.2019].
- Barcik T., *Archikatedra Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Poznań (wielkopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/542-Poznan-Archikatedra-Swietych-Apostolow-Piotra-i-Pawla> [dostęp: 26.08.2019].
- Bieńko K., *Działalność organmistrzowska Włodzimierza Truszczyńskiego*, „Seminare” 34(2013), s. 367-385.
- Brol M., *Poznań. Archikatedra św. Apostołów Piotra i Pawła*, http://www.organy.pro/instrumenty.php?instr_id=118 [dostęp: 17.07.2019].
- Gieburowski W., *Katedra Poznańska otrzymała nowe organy*, „Muzyka Kościelna” 9(1931), s. 104-106.
- Gółoś J., *Organoznawstwo historyczne*, Warszawa 2004.
- Grubich J., *Komentarz do nagrania płytowego Cesar Franck – Joachim Grubich gra na organach Katedry Poznańskiej*, wyd. Studio S Production, SSP 020.
- Katalog okolicznościowy organów firmy „Zych Zakłady Organowe” 2017* (b.m.r.w.).
- Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, nr 120, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968, s. 40-70.
- Sanktuarium św. Jana Pawła II. Kraków (małopolskie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/2082-Krakow-Sanktuarium-sw-Jana-Pawla-II> [dostęp: 25.07.2019].
- Krzyżaniak B., *Cavallé-Coll Aristide*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM, CD, Część biograficzna*, t. 2, red. E. Dziębowska, Kraków 1984, s. 52.
- Kukła J., *Projektowanie dyspozycji organów z uwzględnieniem wymogów dzieł muzyki organowej*, w: *Organy i muzyka organowa*, t. 9, red. J. Krassowski, Gdańsk 1994, s. 158-172.
- Kycia K., *Organy w Licheniu*, „Ruch Muzyczny” 21(2008), s. 39.
- Licheńskie organy na tle największych instrumentów Polski, Europy i świata*, http://www.lichen.pl/pl/574/n_1820/lichenskie_organy_na_tle_najwiekszych_instrumentow_polski_europ_y_i_swiata [dostęp: 16.07.2019].

- Markuszewski M., *Warszawa. Filharmonia Narodowa*, http://www.organy.pro/instrumenty.php?instr_id=282 [dostęp: 08.11.2019].
- Mizgalski G., *Organy*, w: *Podręczna encyklopedia muzyki kościelnej*, red. G. Mizgalski, Poznań 1959, s. 342-349.
- Nagranie płytowe *Cesar Franck – Joachim Grubich gra na organach Katedry Poznańskiej*, wyd. Studio S Production, SSP 020.
- Organy*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1126-1128.
- Organy w Sanktuarium Matki Bożej na Jasnej Górze*, red. J. Kulig, (b.m.r.w.).
- O jedne z najlepszych organów w Polsce*, „Hosanna” 2(2017), s. 3.
- Organy w Licheniu grają*, „Ruch Muzyczny” 15(2007), s. 4.
- Perucki R., *Niemieckie organy romantyczne – estetyka brzmienia, zagadnienia rejestracji oraz problemy wykonawcze*, w: *Organy i muzyka organowa*, t. 15, red. D. Szlagowska, Gdańsk 2014, s. 141-164.
- Pietkiewicz M., *Kilka uwag o budownictwie organowym w Polsce*, „Ruch Muzyczny” 13(1968), s. 3-5.
- Plątek J.S., *Życie muzyczne na Jasnej Górze w XX wieku*, „Studia Claromontana” 20(2002), s. 295-313.
- Rożanow Z., Smulikowska E., *Zabytki sztuki Jasnej Góry. Architektura. Rzeźba. Malarstwo*, Katowice 2009.
- Rozmaitości. Bazylika św. Piotra w Rzymie*, „Muzyka Kościelna” 6(1892), s. 47-48.
- Smykowska J., *Muzyka organowa ks. dr. Józefa Surzyńskiego (1851-1919). Analiza, interpretacja, wartości estetyczne*, Poznań 2006.
- Strządała D., *Filharmonia Łódzka im. Artura Rubinsteina – organy symfoniczne. Łódź (łódzkie)*, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/opis/1601-Lodz-Filharmonia-Lodzka-im-Artura-Rubinsteina-organy-symfoniczne> [dostęp: 08.11.2019].
- Szczerba W., *Historia organów w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2(2014), s. 137-144.
- Urbańczyk M., *Ochrona i konserwacja organów zabytkowych na tle rozwoju sztuki organmistrzowskiej*, Katowice 2011².
- Vogel B., *Blomberg*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM, ab suplement, Część biograficzna*, red. E. Dziębowska, Kraków 1998, s. 58.
- Wade-Matthews M., Thompson W., *Encyklopedia muzyki. Ilustrowana księga instrumentów muzycznych i wielkich kompozytorów*, tłum. B. Orłowska, G. Siwek, Warszawa 2007.
- Wiadomości bieżące. Cavaillé-Coll*, „Muzyka Kościelna” 5-6(1926), s. 100.
- Zabza J., *Symfonia*, w: *Encyklopedia muzyki*, red. A. Chodkowski, Warszawa 1995, s. 862.
- Zieliński K., *Instrumenty muzyczne na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, „Muzyka Kościelna” 9(1929), s. 134-141.
- Zieliński K., *O organach niemieckich i francuskich*, „Muzyka Kościelna” 5(1927), s. 101-103.